

Vukašin Pavlović,
Univerzitet u Beogradu,
Fakultet političkih nauka

UDK 316.45/46.023.6
UDK 159.964.2:929 Reich W.
UDK 32.19.5

ZAŠTO SE MASE DAJU POLITIČKI VARATI?

Refleksije povodom knjige Vilhelma Rajha *Masovna psihologija fašizma*

Sažetak: Odgovor Rajha na pitanje zašto se mase mogu politički varati mnogo je kompleksniji od odgovora koje nude osnivači psihologije i sociologije masa Gabrijel Tard, Gistav Le Bon, pa čak i Zigmund Frojd. Polazna tačka u Rajhovom pogledu na psihoanalizu i objašnjenje psihologije masa je fenomen potiskivanja polnog nagona još u detinjstvu. On zaključuje da se zbog toga uspostavljaju višestruko povezani uticaji socijalno-ekonomske, seksualne i ideološke reprodukcije. Rajh usmerava psihoanalizu na odnos između nagonskih i društvenih struktura i ukazuje na dvostruko lice srednjih slojeva i njihovu ambivalentnu ulogu u psihologiji masa.

Ključne reči: Vilhelm Rajh, politička manipulacija, seksualno potiskivanje, psihologija masa, masovna psihologija

Tema ovog saopštenja je pitanje koje je Vilhelm Rajh (Wilhelm Reich) formulisao u svojoj knjizi *Masovna psihologija fašizma*, čije se prvo izdanje, kao što je poznato, pojavilo 1933. godine. Formulacija tog pitanja nalazi se na strani 43. u hrvatsko-srpskom prevodu Nadežde i Žarka Puhovskog, a u izdanju male edicije časopisa *Ideje* iz Beograda 1973. godine.

Pre iznošenja nekih refleksija povodom Rajhovog odgovora na ovo pitanje potrebno je da se skrene pažnja na činjenicu da su osnivači psihologije i sociologije masa Gabrijel Tard, Gistav Le Bon i Zigmund Frojd ponudili značajne, ali ne i potpune odgovore na pitanje zašto mase tako bezpogovorno slede vođe.

Suštinu odgovora koji je ponudio Gabrijel Tard u svojoj knjizi *Mnjenje i gomila*, koja se pojavila 1891. godine, čini njegov zakon imitacije.¹ Tard inače slovi za osnivača individualno-psihološkog pravca u sociologiji, jer u socijalnoj interakciji svesti pojedinaca traži objašnjenje svih kolektivnih društvenih pojava, uključujući i ponašanje masa. Uprkos tome Tard povlači tačnu razliku između gomile i javnosti. Pod gomilom podrazumeva ljude jedinstvenih ubeđenja i emocija okupljenih na jednom mestu, jer je osećaj blizine i dodira istovremena i fizička i mentalna činjenica koja, po njemu, na bitan način uslovljava psihologiju njenog ponašanja. Za razliku od gomila, koje su uvek postojale kroz istoriju, pojava javnosti ili javnoga mnjenja je,

1 Hari Elmer Barnes, *Uvod u istoriju sociologije*, BIGZ, Beograd 1982, str. 526.

po Tardovom tačnom mišljenju, fenomen modernoga doba, a njen bitan uslov bio je pojava štampe.²

Gstav Le Bon je u svojoj vrlo popularnoj knjizi *Psihologija gomile* (koja je štampana u Francuskoj 1895, a samo godinu dana kasnije, dakle 1896. godine bila prevedena na srpski i objavljena u Beogradu)³ ponudio šire objašnjenje karakteristika ponašanja masa, među kojima naglašava: inferiornost, nesvesnost, gubitak individualnosti, nerazboritost, spremnost na akciju, impulsivnost, podložnost spoljnim uticajima, lakovernost, zaraznost ideja i osećaja, žestina i preteranost, nasilništvo i destruktivnost, neodgovornost, netolerantnost, autoritarnost, konzervativnost, posedovanje opasne moći, zahtev za vođom, mit o herojstvu, osvetoljubivost, nepostojanost.⁴

Frojd je naglašavao kako autoritet vođe i utapanje pojedinaca u masu „ublažavaju“ tešku sudbinu i gorak život ljudima, pripadnicima mase. Utapanjem pojedinaca u masu obesnažuje se psihička nadgradnja svake pojedinačne ličnosti uz istovremeno aktiviranje i izbijanje na videlo nesvesnih temelja koji su, za razliku od društveno formirane pojedinačne i posebne ličnosti, jednaki za sve pripadnike ljudske vrste. Taj proces zamene ego-ideala masovnim idealom otelotvorenim u vođi možemo nazvati *Frojdovom hipotezom* u psihologiji masa.⁵

Obojica, dakle, i Le Bon i Frojd, govore o vođi kao hipnotizeru masa i o potrebi da se za psihološko razumevanje i pojašnjenje ponašanja masa mora uvek imati u vidu relacija vođa – mase.

Sve to, istina, ponekad može da dovede do jedne asimetrije u kojoj sva odgovornost za tandem vođa – mase ide na račun vođe. Ne pada mi ni na kraj pameti da umanjujem odgovornost autoritarnih i totalitarnih vođa, ali mislim da jedan deo odgovornosti za pogubno ponašanje masa leži i na svima koji su postali njen deo. To opet ne znači da se mogu osuđivati čitavi narodi, niti da je stepen odgovornosti isti i za vođe i za mase.

Odgovor Rajha na pitanje zašto se mase daju politički varati, je, po mom mišljenju, kompleksniji od prethodnih i neosnovano je zapostavljen u psihologiji i sociologiji masa.

Poznato je da se Rajh rano priključio Frojdu, još prilikom završetka studija 1920. godine, ali se, kako veli Žarko Puhovski u svom predgovoru knjizi *Masovna psihologija fašizma*, „mladom rukovodiocu psihoanalitičkog seminara i Frojdovom asistentu, već sredinom dvadesetih godina činilo da postoje praktička, ponajpre kliničko-dijagnostička, a potom i teorijska pitanja, na koja se školom koju je još uvek prihvatao, ne da odgovoriti.“⁶

2 Vukašin Pavlović, *Politička moć*, Zavod za udžbenike, Beograd 2012, str. 112–117.

3 Густава Ле Бона *Психологија гомила*, prevod s francuskog Živ. Živanović, Prosveta, Beograd 1896.

4 Gustave Le Bon, *Psihologija gomile*, Globus, Zagreb 1989; Cf. V. Pavlović, *op. cit.*, str. 123–127.

5 Sigmund Frojd, *Psihologija mase i analiza ega*, Fedon, Beograd 2006, str. 194.

6 Žarko Puhovski, „Revolucija seksualnosti ili ‘seksualna revolucija’ (Paralipomena uz prijevode dijela Wilhelma Reicha)“, predgovor za knjigu: Wilhelm Reich, *Masovna psihologija fašizma*, mala edicija „Ideje“, Beograd 1973, str. viii.

Potvrdu za to nalazimo i u oceni samog Rajha koji u knjizi o kojoj govorimo, izričito kaže: „Frojd i većina njegovih učenika otklanjaju sociologijske konsekvence psihoanalize i jako se trude da ne prekorače okvir građanskog društva.“⁷

Polazna tačka u Rajhovom pogledu na psihoanalizu i objašnjenje psihologije masa je fenomen potiskivanja polnog nagona još u najranijem detinjstvu. Do tog zaključka je došao introspekcijom sopstvenog životnog iskustva iz najranijeg detinjstva. Zato će, između ostalog, u kasnijim godinama postati jedan od prvih zagovornika seksualne revolucije, koja će kao ideja biti ključni lajtmotiv kontrakulturalnog pokreta mladih iz druge polovine 60-ih godina dvadesetog veka.

Kroz proces potiskivanja polnog nagona konstatuje Rajh, „polni interesi svih počinju služiti privrednim profitnim interesima manjine. To je činjenično stanje dobilo čvrst organizacijski oblik u formi monogamnog braka i patrijarhalne porodice.“⁸

Da bi se bolje i potpunije razumela ta veza između privredne i seksualno-ekonomijske situacije privatnovlasničkog društva, Rajh ukazuje na ključnu društvenu instituciju patrijarhalnog društva: porodicu. On se, pri tome, poziva na najvažnije psihoanalitičke uvide koji pokazuju da se ljudi svih uzrasta, iz svih zemalja i iz svakog socijalnog sloja, već u najmlađem dobu podvrgavaju u porodici, kao minijaturnoj autoritarnoj državi, potiskivanju seksualnog nagona. Već tada se uspostavljaju višestruko povezani uticaji socijalno-ekonomske, seksualne i ideološke reprodukcije.

Zbog svega toga se, kaže Rajh, klasna država nečuvveno interesuje za porodicu. Ona (patrijarhalna porodica) je postala njezinom tvornicom strukture i ideologije klasnog društva. Takvu funkciju porodice, po njegovom mišljenju, u kasnijem uzrastu pojedinaca preuzima crkva.

Jedan od važnih nalaza njegove masovne psihologije fašizma je sledeći: Potiskivanje (zatamljavanje) grubog materijalnog zadovoljavanja potreba daje drugačiji rezultat nego potiskivanje (zatamljavanje) seksualnih potreba. Prvo tera na bunt (protest), a drugo na nesvestan način sprečava i amortizuje pobunu.⁹

Rajh objašnjava, parafraziram, da ako je seksualnost društveno potisnuta ona traži posredne puteve zamene i nadomeštanja tog zadovoljenja. „Tako, na primer, prirodna agresija stupnjevito narasta do brutalnog sadizma koji predstavljaju bitni dio masovnopsihologijske podloge ovog rata (mislji na Prvi svetski rat, V. P.), što su ga neki inscenirali zbog imperijalističkih interesa.“¹⁰ Tu vrstu stupnjevitog porasta sadističke agresije mogli smo da vidimo i u ratovima 90-tih godina dvadesetog veka vođenim tokom raspada druge Jugoslavije.

7 Wilhelm Reich, *Masovna psihologija fašizma*, mala edicija „Ideje“, Beograd 1973, str. 7.

8 *Ibid.*, str. 36.

9 *Ibid.*, str. 38.

10 *Ibid.*, str. 39.

Rajh navodi i drugi primer: „Delovanje militarizma počiva, masovno-psihologijski gledano, u biti na libidinoznom mehanizmu: seksualno delovanje uniforme, erotično delovanje paradnih marševa zbog njihovog ritmičkog savršenstva“. I zaključuje: „Egzibicionistički karakter militarističkog nastupanja praktički je jasniji kućnoj pomoćnici ili prosečnom namešteniku nego najkulturnijem od naših političara. **A politička reakcija se svesno poslužuje tim seksualnim interesima i motivima.**“¹¹

U kritici, kako ga naziva „neofrojdoovskog revizionizma“ Herbert Markuze u epilogu svoje knjige *Eros i civilizacija* govori o tome da kada su se iscrpeli potencijali Frojdove psihoanalize „koja je bila korjenito kritička teorija“, onda je došlo do rasepa na levo i desno krilo postfrojdoovske psihoanalize.¹² Na desnom krilu psihoanalize Markuze vidi Karla Gustava Junga, dok Vilhelma Rajha smešta na levo krilo postfrojdoovske psihoanalize.

Kao što je primetio Markuze u pomenutom delu *Eros i civilizacija*, Rajh je usmerio psihoanalizu na odnos između društvenih i nagonskih struktura. Markuze ocenjuje da je „do najozbiljnijeg pokušaja da se razvije kritička društvena teorija, implicitna u Freudovu djelu, došlo u ranijim spisima Vilhelma Reicha.“¹³ Markuze odaje priznanje Rajhu što je istakao stupanj u kome seksualno potiskivanje nameću interesi dominacije i eksploatacije i stupanj u kome zatim to potiskivanje ojačava i reprodukuje te interese. Malo ko bi mogao da se ne složi s takvom ocenom. Ono što je, međutim, u izvesnom smislu upitno u Markuzeovoj oceni Rajha je što, po njemu, Rajh ne uviđa u dovoljnoj meri značaj razlike između represivne i nerepresivne sublimacije polnog nagona.¹⁴ Čini se, međutim, da s obzirom na efekte u odnosu na ponašanje masa nema bitnih razlika između represivne sublimacije (nametnute silom) i nerepresivne (dobrovoljne) sublimacije koja može nastati kao posledica verskih, etičkih, nacionalnih političkih, ideoloških ili nekih drugih uverenja i orijentacija.

Druga vrsta kritike koja se upućuje Rajhu dolazi od Fukoa. U osvrtu na različite pokušaje objašnjenja fenomena moći Fuko posebno izdvaja dve, kako kaže, moćne hipoteze za koje tvrdi da predstavljaju neekonomsku interpretaciju moći. Jednu naziva *Ničeova hipoteza*, po kojoj srž odnosa moći čini ratoborno sukobljavanje sila.¹⁵ Drugu, koja nas ovde interesuje, naziva *Rajhova hipoteza*, po kojoj se suština moći i vlasti sadrži u društvenom i političkom pokoravanju prirode instikata i nagona.¹⁶ Ovu Rajhovu hipotezu Fuko naziva još i *hipotezom o represiji*. Fuko, kao i Rajha interesuje da otkrije načine funkcionisanja i razloge postojanja one vrste poretka koji se

11 *Ibid.*

12 Herbert Markuse, *Eros i civilizacija, Filozofsko istraživanje Freuda*, Naprijed, Zagreb 1985, str. 209.

13 *Ibid.*

14 *Ibid.*, str. 210.

15 Mišel Fuko, *Treba braniti društvo*, Svetovi, Novi Sad 1998, str. 30.

16 *Ibid.*, str. 28.

oslanja na novovekovni diskurs o seksualnosti koji se u modernim društvima razvija počev od 17. veka¹⁷ Kada je reč o kritici Rajhove hipoteze čini se da je jedna dimenzija te kritike prihvatljiva i to ona u kojoj Fuko s pravom traga za, kako kaže, „polimorfnim tehnikama moći“ u trouglu moć – znanje – užitak.¹⁸ To drugim rečima znači, da sem represije, odbijanja, zapreka i isključivanja poredak koristi i tehnike podsticanja i pojačanja želja i užita-ka (onoga što se danas u polju polnog nagona popularno naziva „industrija seksa i pornografije“). Ono što se u Fukoovoj kritici Rajha može staviti pod znak pitanja je početna pretpostavka u kojoj se Rajhovo gledište smešta u pokušaje „neekonomske interpretacije i objašnjenja moći“. To je samo delimično tačno, jer Fuko ispušta iz vida i onu stranu Rajhovitih analiza u kojima, kao što je u ovom tekstu već predočeno, on jasno ukazuje na društveno-ekonomsku dimenziju kada kaže da „polni interesi svih počinju služiti privrednim profitnim interesima manjine“. U tom smislu Rajh ukazuje koliko svaki poredak poklanja pažnje uspostavljanju okvira porodičnim odnosima, kao bazičnoj ćeliji reprodukcije društva.

Vratimo se početnom pitanju **Zašto se mase daju politički varati?** Iza tog osnovnog pitanja stoji i konkretno podpitanje o kome Rajh raspravlja u knjizi *Masovna psihologija fašizma*. To pitanje glasi: kako to da mase nisu otkrile da je Hitler istovremeno radnicima obećavao razvlašćenje vlasnika sredstava za proizvodnju, a kapitalistima zaštitu pred štrajkom?

Rajh tvrdi: „Izjednačavanje Hitlerovog uspeha sa demagogijom nacionalsocijalista, sa ‘zamagljivanjem masa’, njihovim ‘zavođenjem’ ili čak neodređenim pojmom ‘nacističke psihoze’ nije dakle samo pogrešno, nego i politička zabluda.“¹⁹

Rajh podseća da je Hitler u svojoj programatskoj knjizi *Mein Kampf* naglašavao da je pravilna masovnopsihologijska taktika u tome da se treba odreći argumenatcije i neprestano govoriti masama samo „o velikom konačnom cilju“ (da li vas to podseća na nešto što se dešavalo i dešava kod nas?).

Rajh smatra da u istraživanju masovnopsihologijskog delovanja mora da se pođe od pretpostavke da neki vođa ili čak zastupnik neke ideje može uspeti (ako već ne u istorijskoj, onda bar u ograničenoj perspektivi), samo ako njegov lični nazor, njegova ideologija i njegov program stoje u sazvučju ili korelaciji s prosečnom strukturom širokog sloja masovnih individua.²⁰

Srž Rajvog odgovora na naše početno pitanje je, po mom mišljenju, u tvrdnji „**da je srednji stalež bio i ostao osnovnom socijalnom snagom podrške fašizmu i ideologiji kukastog krsta**“. To su i sami nacisti priznali na letku iz 1932. godine: „Srednji sloj ima odlučujuće značenje za egzistenciju države.“²¹

17 Vukašin Pavlović, *Politička moć*, str. 267.

18 Michel Foucault, *Znanje i moć*, Globus, Zagreb 1994, str. 12.

19 Wilhelm Reich, *Masovna psihologija fašizma*, str. 42.

20 *Ibid.*, str. 42.

21 *Ibid.*, str. 49.

Pod srednjim slojevima Rajh podrazumeva ne samo srednju i sitnu buržoaziju u urbanim sredinama nego i srednjestojeće zemljoposjednike (kojima je pripadala i porodica u kojoj se i sam rodio).

Od Aristotela pa do naših dana vlada mišljenje da je postojanje i delovanje širokih srednjih slojeva najvažnija tačka oslonca za demokratiju i ideju dobrog poretka (*eunomije*). Ispušta se iz vida činjenica na koju ukazuje Rajh (i tu vidim najveći značaj njegovog doprinosa sociologiji i psihologiji masa) da srednji slojevi poput boga Janusa imaju dva lica. Za našu priču od ključnog značaja je ono lice srednjih slojeva koje Rajh podvodi pod pojam **malograđanstva i malograđanštine**. „Sa stanovišta svoje socijalne baze nacionalsocijalizam je malograđanski pokret i to posvuda gde nastupa.“²²

Ključna karakteristika malograđanstva je dvoznačno postavljanje naspram autoriteta: pobuna protiv autoriteta, uz istovremeno priznavanje i podvrgavanje, centralni je faktor svake malograđanske strukture na prelazu iz puberteta u odraslost.²³

To što je masovno organizovanje uspelo (istina, uz pomoć partije u obliku jurišnih odreda) zavisilo je i od masa, a ne samo od Hitlera. Opet Rajh: „To što je njegova propaganda uspeła uhvatiti korena ovisilo je o njihovim malograđanskim strukturama.“²⁴

Upravljajući svoj pogled stalno na gore, prema vrhu vlasti, prema vođi, malograđanin je u raskoraku između svog ekonomsko-socijalnog položaja i svoje ideologije (primer činovnika u državnom aparatu i kaplara u vojsci).

O aporijama malograđanštine nadahnuto je pisao naš autor Radomir Konstantinović u knjizi *Filozofija palanke*. Govorio je o duhu palanke kao duhu plemena u agoniji, o duhu palanke kao duhu jednoobraznosti i infantilizma, o nagonu palanke za zatvaranjem i čistunskom izolacijom u odnosu na koju su svi drugi prljavi, o kultu rutiniziranog života, o neprihvatanju razlika i različitosti drugih, o težnji ka jednoobraznosti u kojoj se greška ne priznaje, a između greške i greha se ne pravi razlika, o apriorizmu i pamfletizmu kao jedinom obliku priznate istine, o aroganciji i destrukciji mržnje.²⁵

Ako nešto nedostaje u Rajhovoј analizi onda je to **uloga i odgovornost intelektualaca** kao izrazitih pripadnika srednjih slojeva. Mi smo to imali prilike da vidimo na ovim našim prostorima tokom poslednje decenije dvadesetog veka. Podsetiću na reči Hansa Magnusa Encesbergera iz njegovog izvanrednog eseja „O proizvodnji mržnje“, koji upozorava da su intelektualci, a posebno pisci (dodao bih ovome i istoričari) – uzgred, samo su političari, istoričari i književnici moćniji od bogova jer mogu da menjaju i prošlost – dakle intelektualci su vrlo uspešni kao proizvođači i potpirivači mržnje. Istina, Encesberger misli da je to izum evropskog porekla, ali smo svedoci da danas to postaje univerzalni fenomen.

22 *Ibid.*, str. 48.

23 *Ibid.*, str. 44.

24 *Ibid.*, str. 45.

25 Radomir Konstantinović, *Filozofija palanke*, Treći program, Beograd, Beograd 1969.

Podsetiću takođe, da je ironijom sudbine, Rajha jedan događaj simbolički ponovo povezo sa Frojdom. Naime, kao što su Frojdove knjige spaljivane u fašističkom Berlinu, tako je 6 tona Rajhovih knjiga, zapisa i ostalog materijala spaljeno u Sjedinjenim Američkim Državama, zemlji demokratije (u koju je stigao poslednjim brodom iz Norveške 1939. godine, pre izbijanja Drugog svetskog rata). To spaljivanje dogodilo se u vreme kada je 1955. godine poslat na dvogodišnju robiju, gde je na dan pred izlazak i umro. Taj događaj će ostati upamćen kao najveći i najsramniji primer cenzure inkvizicijskoga tipa u novijoj istoriji Sjedinjenih Država.

Ove fragmentarne refleksije završiću jednim citatom iz Rajhovog predgovora napisanog u septembru 1933. godine za knjigu *Masovna psihologija fašizma*, koji se na najdirektniji način odnosi na nas intelektualce: „Znanstvenik koji veruje da će oprezom i ‘nepolitičnošću’ spasiti svoju egzistenciju i kojeg progonstvo i utamničenje i najopreznijih nisu poučili, gubi, međutim, pravo da sada bude ozbiljno shvaćen, a kasnije da saraduje u zbiljskoj novoj izgradnji društva... Njegova je nepolitičnost deo snage političke reakcije, a istovremeno i njegove vlastite propasti.“²⁶

Čini se da je prethodno navedeni Rajhov stav bio upućen na dve adrese. Prvi i opštiji adresat su intelektualci u savremenom tehnologizovanom društvu kome na ruku idu mnoge autoritarne, pa i totalitarne političke tendencije. Verovatno je drugi adresat i klasična psihoanaliza unutar čijeg kruga ne samo da su mnogi, uključujući i Frojda, bili protiv Rajha, nego su, kao što pokazuje Gordana Jovanović,²⁷ bili nedovoljno svesni, pa shodno tome i nedovoljno kritični u odnosu na totalitarnu prirodu fašizma tridesetih godina u srcu tadašnje Evrope.

Bibliografija

- Barnes, Hari Elmer, *Uvod u istoriju sociologije*, BIGZ, Beograd 1982.
- Frojd, Sigmund, *Psihologija mase i analiza ega*, Fedon, Beograd 2006.
- Foucault, Michel, *Znanje i moć*, Globus, Zagreb 1994.
- Idem*, *Treba braniti društvo*, Svetovi, Novi Sad 1998.
- Jovanović, Gordana, „Psihoanaliza kao kritička teorija. Nekad i sad“, u *Aktuelnost Frojdove misli*, ured. Ž. Trebješanin i S. G. Marković, Institut za evropske studije i Informatika, Beograd 2016.
- Konstantinović, Radomir, *Filozofija palanke*, Treći program, Beograd, Beograd 1969.
- Le Bon, Gustave, *Psihologija gomile*, Globus, Zagreb 1989. Najstariji prevod: Густава Ле Бона *Психолоија ѿмила*, prevod s francuskog Živ. Živanović, Prosveta, Beograd 1896.

²⁶ *Ibid.*, str. 5, 6.

²⁷ Gordana Jovanović, „Psihoanaliza kao kritička teorija. Nekad i sad“, u *Aktuelnost Frojdove misli*, ured. Ž. Trebješanin i S. G. Marković, Institut za evropske studije i Informatika, Beograd 2016, str. 107–111.

Markuse, Herbert, *Eros i civilizacija*, Filozofsko istraživanje Freuda, Naprijed, Zagreb 1985.

Pavlović, Vukašin, *Politička moć*, Zavod za udžbenike, Beograd 2012.

Puhovski, Žarko, „Revolucija seksualnosti ili ‘seksualna revolucija’ (Paralipomena uz prijevode dijela Wilhelma Reicha“; predgovor za knjigu: Wilhelm Reich, *Masovna psihologija fašizma*, mala edicija „Ideje“, Beograd 1973.

Vukašin Pavlović,

University of Belgrade, Faculty of Political Science

Why can masses be politically manipulated? Reflections on the book of Wilhelm Reich Mass Psychology of Fascism

Summary: In comparison with the replies offered by the founders of psychology and crowd psychology and sociology Gabriel Tarde, Gustave Le Bon, or even Sigmund Freud, Reich's reply to the question of why masses can be politically manipulated is much more complex. The starting point of Reich's perspective in psychoanalysis and his explanation of mass psychology is to be found in the phenomenon of repression of sexual drive as early as childhood. He concludes that due to this early repression of sexual drive multiple and mutually connected influences are established in the fields of socio-economic, sexual and ideological reproduction. Reich directs psychoanalysis towards the relation between instinctual and social structures and points out that there are two faces of middle strata and their ambivalent role in mass psychology.

Key words: Wilhelm Reich, political manipulation, sexual suppression, crowd psychology, mass psychology